

OUTI SALOVAARA

**MATKALLA
KADONNESSA
MAAILMASSA**

NEUVOSTOLIITON PERILLISTEN JÄLJILLÄ

ATENA

© Outi Salovaara ja Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava

Tämän kirjan tekemistä on tukenut
Journalistisen kulttuurin edistämissäätiö Jokes.

Kansi: Tommi Tukiainen

Atena
Jyväskylä
atena.fi

ISBN 978-951-1-46148-7

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2023

4041 0037
Painotuote

SISÄLLYS

Aavikon diktaattorin marmoriset unelmat 15

TURKMENISTAN 2014

Mustanmeren talviolympialaisten kipeä perintö 71

SOTŠI, VENÄJÄ 2016

Subtropiikin jäätynyt konflikti 103

ABHASIA 2016

Niemimaa umpikujassa 131

KRIM, UKRAINA 2018

Arojen läpi Araljärven jäänteille 183

KAZAKSTAN 2019

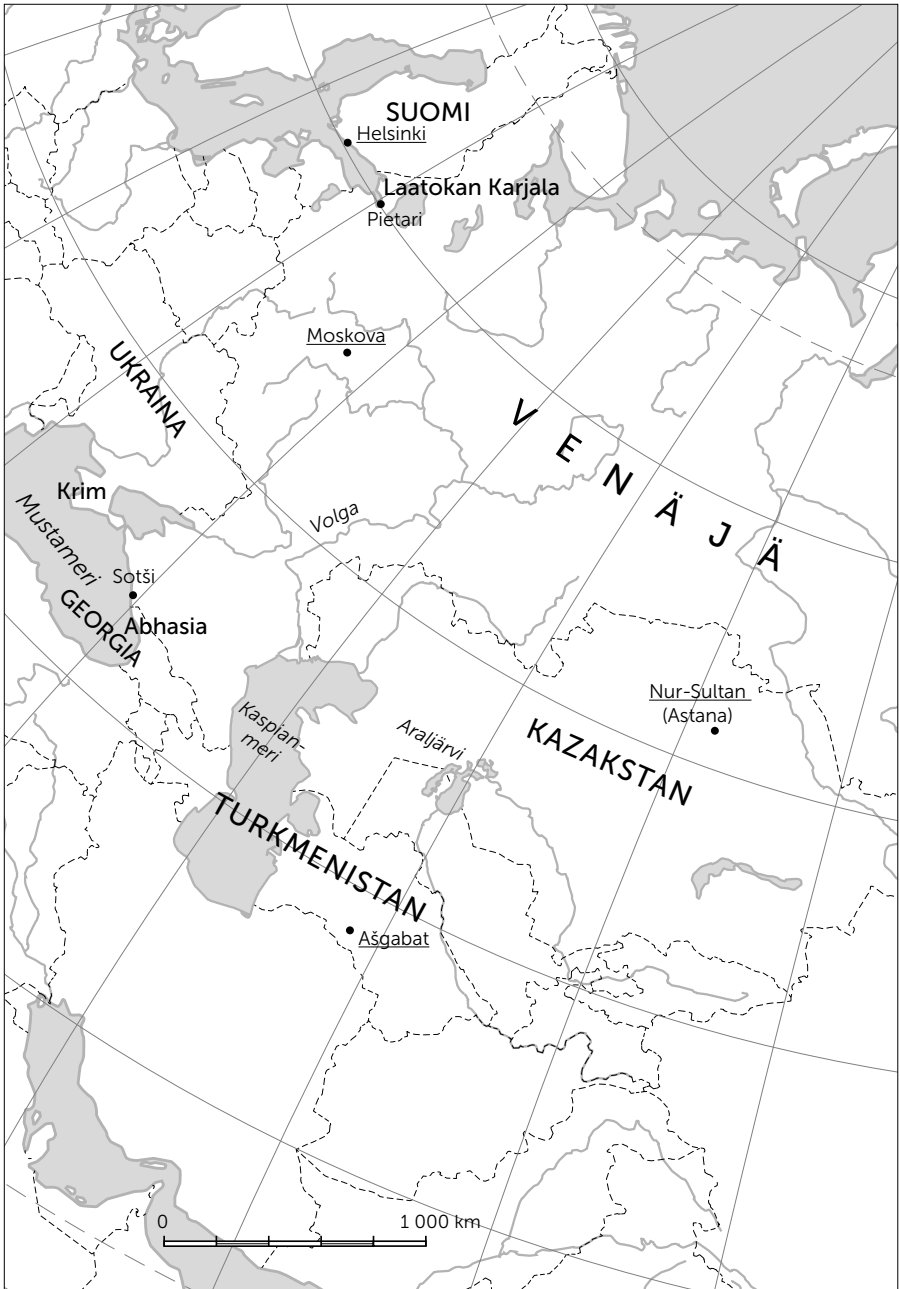
Rahaa, valtaa ja korruptiota Karjalan kunnalla 263

LAATOKAN KARJALA, VENÄJÄ 2019

Kiitokset 327

Viitteet 329

Lähteet 341

ESIPUHE

Kullan kimallusta ja huojuvia ulkokohtuuksia. Aroja, vuoria, järviä, meriä ja metsää. Lumoavaa luontoa ja savuavia jätekasvoja. Hartaita ortodokseja, hartaita muslimeja ja maallistuneita ihmisiä. Vihaa ja ennakkoluuloja, huumoria ja välittämistä. Suurta periksi-antamattomuutta ja periaatteellisuutta, hiljaista alistumista vääryyksien edessä. Pyyteetöntä työtä ja räikeää ihmisoikeuksien polkemista. Järkähtämätöntä aherrusta normaalin arjen pyörittämiseksi epänormaaleissa oloissa.

Kaikkea tätä ja paljon muuta kohtasin tässä kirjassa kuvaamalla matkoilla entiseen Neuvostoliittoon: Venäjälle, Turkmenistaniin, Kazakstaniin, Georgian Abhasiaan ja Ukrainan Krimille.

Ehdin teininä 1980-luvulla käydä kaksi kertaa Neuvostoliitossa: Odessassa ja Leningradissa. En silloin hahmottanut kovin hyvin esimerkiksi sitä, missä Ukrainan ja Venäjän tai Kazakstanin ja Venäjän rajat menevät, eikä rajoja kukaan erityisesti tähdentänyt. Kaikki oli yhtä samaa Neuvostoliittoa, jossa puhuttiin venäjää ja joka tuntui olevan yhtä kuin Venäjä kuorrutettuna liudalla eksoottisia vähemmistökansoja.

Koulussa kerrottiin YYA-sopimuksesta, Neuvostoliiton viisivuotissuunnitelmista ja siitä, että Neuvostoliitossa kaikilla oli työtä ja ilmainen asunto ja koulutus. Se kuulosti ihan järkevältä ja

jopa hienolta. Kun sitten ensimmäistä kertaa ylitin Suomen rajan ja tulin Neuvostoliittoon, olin järkyttynyt. Talot olivat kulahtaneita ja maantiet hirveässä kunnossa. En ollut varautunut sellaiseen ankeuteen.

Suomessa olin koulun mukana päässyt katsomaan taidokkaita neuvostoliittolaisia tanssi- ja soittoryhmiä, joilla oli hienot esiintymisasut. En tiennyt, että samat tanssijat ja soittajat olivat käyneet läpi valtion tarkan seulan ja kuulustelut, jotta ylipäätään olivat päässeet hetkeksi ulos kotimaastaan. En myöskään tiennyt, että matkoillaan he yrittivät haalia suomalaiskaupoista kotiin viäväksi kaikkea sitä, mitä sosialistinen kotimaa ei tarjonnut.

Odessasta muistan sirkuksen elefantin ja hotellin torakat. Hotellin ravintolassa iltaa viettänyt kolhoosiseurue oli sydämellinen ja iloluontoinen. Kultahampaiset pukumiehet, jotka hakivat minua tanssimaan, haisivat hieltä. Hien ohella muistan paikallisen saippuan tai jonkin muun pesuaineen omalaatuisen neuvostohajun.

Joka paikassa, esimerkiksi bussimatalla Ukrainan Odessasta Moldovan Chişinăuhun mustan mullan alueiden läpi, berberitakkinen väritön mies istui joukossamme puhua pukahtamatta ja vastaamatta edes hyvän huomenen toivotuksiin. Aikuiset suomalaiset kertoivat, että hän oli KGB:n edustaja, joka vahti meitä ja suomea puhuvaa kaunista Olga-opastamme.

Odessan keskustassa tavaratalon luona kadulla istui kerjäläisnainen, ensimmäinen kerjäläinen, jonka olin elämässäni nähnyt. Paikalliset yrittivät lähes väkisin ostaa uudet muodikkaat lenkkikenkäni. Berjozka-valuuttakauppaan pääsimme me turistit ja koppavilta näyttäneet paikalliset, joiden paljon myöhemmin ymmärsin kuuluvan neuvostoeliittiin. Muistan vieläkin eliittiin ilmiselvästi kuulumattoman laihan paikallisen miehen anovan ilmeen, kun hän turhaan yritti päästä valuuttakauppaan yhtä aikaa minun

kanssani. Ovimies käännutti alistuneen miehen pois, kun minä kävelin sisään.

Leningradista muistan sohjoisen lumen peittämän Nevski prospektin, komeat karvahatut, ankeiden kauppojen geometriset säilyketölkki vuoret ja heti salaperäisesti paikalle ilmestyneet univormupukuiset miehet, jos ulkomaalainen yritti kaupungilla ryhtyä tekemään tuttavuutta satunnaisen neuvostokansalaisen kanssa. Kun venäläisten nuorten miesten hotellihuoneeseen kerääntyi joukko suomalaisia nuoria juttelemaan ja musisoimaan, ympäri vuorokauden pikkuruisen pöytänsä luona päivystänyt pyylevä kerrosvahtirouva tuli heti hotellihuoneeseen keskeyttämään YYA-henkisen ystävystymisyhtiön.

Ennen paikan päällä käymistä olin luonut käsitykseni Neuvostoliitosta lähinnä YYA-Suomen virallisen kouluopetuksen mukaan. Siinä ei ollut puhuttu mitään esimerkiksi sanan- ja liikkumisvapauden puutteesta, tasa-arvon näennäisyydestä ja raudanlujasta urkinta- ja valvontakoneistosta saati vankileirien saaristosta. Tunsin itseni hölmöksi ja huijatuksi.

Mutta samalla olin hurahtanut omalaatuiseen Neuvostoliittoon ja ymmärsin, että maailma on täynnä erikoisia ja omalaatuisia paikkoja ja ihmisiä. Olen utelias ja helposti pitkästyvä, minkä vuoksi outo ja ristiriitainen Neuvostoliitto ja sen perilliset ovat juuri minulle sopivia matkakohteita samalla tavalla kuin esimerkiksi Pohjois-Korea. Caprilla tai Fuengirolassa voi olla kaunista ja mukavaa, mutta myös kuolettavan tylsää.

Entisen Neuvostoliiton alueella on monenlaisia kieliä, uskontoja, kulttuureita ja hallintomalleja. Venäjän ylivallan jäljiltä venäjän kielellä tulee alueella edelleen toimeen varsin hyvin. Missään tässä kirjassa kuvaamistani matkakohteista ei ole pohjoismaisen hyvinvointivaltion mittarilla normaalia demokratiaa, vaan kyse on joko täydellisistä diktatuureista, jäätyneistä konflikteista, mie-

hitetyistä alueista tai korkeintaan kehittymässä olevista demokraatioista.

On vaikea tietää, millaisia maat olisivat, jos ne olisivat saaneet kehittyä rauhassa ilman Venäjää tai jos Venäjä olisi ollut inhimillisempi hallitsija. Diktatuurin varjo on pitkä, eikä se väisty, koska Venäjä jatkaa vuosisataisella tiellään pysähtymättä tekemään rehellisesti tiliä historiastaan.

Banaali ajatus siitä, että ulkoisista puitteista riippumatta ihmiset loppujen lopuksi pohjimmiltaan ovat kaikkialla samanlaisia, pitää paikkansa. Ihmiset ympäri maailmaa ovat vahvoja ja heikkoja, tyhmiä ja viisaita, ilkeitä ja kilttejä, kykeneviä hyvään ja pahaan. He haluavat työtä, terveyttä, vakautta, toimeentuloa ja oikeudenmukaisuutta.

Toisaalta ihmisten elämät muotoutuvat hyvin erilaisiksi riippuen siitä, mihin he sattuvat syntymään. Diktatuuriin tai köyhyyteen syntyneen ihmisen mahdollisuus valita elämänsä suunta on hyvin rajallinen tai olematon. Totalitaristisessa järjestelmässä jo hyvin maltillinenkin mielipiteen ilmaiseminen voi viedä vankilaan.

Ylivoimainen enemmistö maailman ihmisistä on liian köyhiä matkustaakseen huvin vuoksi edes kotimaassaan, saati ympäri maailmaa, niin kuin minä olen voinut tehdä. Yksin matkustava nainen on myös monessa paikassa ihmetyksen aihe. Naisilla ei ole sellaiseen rahaa, eikä kaikissa kulttuureissa vielääkään sovi, että nainen toimii ja matkustaa oman mielensä mukaan. Etuoikeutettuna vaihtelunhalua etsivänä suomalaisena voin huvikseni matkustaa lentokoneen sijaan hiiltä pöllyttävissä keskiaasialaisissa junissa ja yöpyä vaatimattomissa majataloissa ja palata sitten kotiin, missä on sisävevessä ja hanassa juomakelpoista vettä. Paikallisilla tällaista ylellistä valinnanvapautta ei ole.

Matkani niin entiseen Neuvostoliittoon kuin esimerkiksi Pohjois-Koreaan, Venezuelaan, Intiaan tai jopa Yhdysvaltoihin ovat

aina herättäneet mielessäni toiveen siitä, että suomalaiset ymmärtäisivät yhteiskuntajärjestelmänsä arvon ja pitäisivät kiinni maailman mittakaavassa ainutkertaisesta – joskaan ei läheskään täydellisestä – hyvinvoinnista ja mahdollisuuksien tasa-arvosta.

Tässä kirjassa kerrotut matkat on suurelta osin tehty maata pitkin, mutta olen matkustanut maailmalla paljon myös lentämällä. Minulla on siitä huono omatunto, mikä on hillinnyt haluani matkustaa lentomatkan takana oleviin maihin. Kirja on myös yritys hyvittää omaatuntoani jakamalla matkakokemuksiani niiden kanssa, jotka ovat aihepiiristä kiinnostuneita. Olen kirjoittanut matkoiltani juttuja, mutta kirjassa on mahdollisuus kertoa asioista laajemmin. Jos joku ilahtuu kirjan lukemisesta ja saa siitä jotain itselleen, lentämisen synty tuntuu pienemmältä.

Jokainen kirjan luku kertoo tapahtumista ja tilanteesta matkojen ajankohdan aikaan. Epilogeissa käyn lyhyesti läpi matkakohteideni myöhempiä tapahtumia kevääseen 2023 saakka. Joidenkin kirjassa esiintyvien henkilöiden nimet on muutettu heidän turvallisuutensa suojelemiseksi.

1990-luvulta lähtien ahkerasti tekemäni matkat Venäjälle ja Venäjän kautta esimerkiksi Keski-Aasiaan loppuivat koronapandemiaan. Pitkä journalistiviisumini ehti mennä vanhaksi, sillä pandemian aikana en halunnut ottaa sairastumisen riskiä koronan pahoin runtelemassa ja turvatoimista piittaamattomassa maassa.

Venäjän Ukrainassa aloittaman hyökkäyssodan alkamisen jälkeen vuodenvaihteessa 2022–2023 hain opiskelijaviisumia parin viikon kielikurssille Pietariin. Venäjältä kirjoittavana toimittajana halusin paitsi kohentaa kielitaitoani myös käydä pitkän tauon jälkeen kuulostelemassa sotaa käyvän maan tunnelmia. Viisumi kuitenkin evättiin ilman selityksiä. Konsulaatti kehotti kysymään viisumin epäämisen perusteluja turvallisuuspalvelu FSB:ltä, jo-

hon en kuitenkaan ole ollut yhteydessä. Lienee ilmeistä, että journalistitaustani on estänyt viisumien saannin.

Monet tutut venäläiset journalistit ovat paenneet kotimaastaan kuka mihinkin tai jättäneet työnsä sensuurin ja vainon vuoksi. Enää vain harvat ulkomaiset journalistit pääsevät tai uskaltavat lähteä todistamaan Venäjän tapahtumia omin silmin ja korvin. Riippumattoman median ja journalismin täydellinen katoaminen on jonkinlainen viimeinen sinetti Venäjän vajoamiselle diktatuuriin.

Ehdin tehdä satoja unohtumattomia matkoja itään ja rakastin ajatusta siitä, että milloin vain voisin matkustaa Allegrolla Pietariin ja sieltä venäläisillä pitkän matkan junilla kaukasiin kohteisiin Japaninmerta, Kaspianmerta ja Mustamerta myöten. Presidentti Vladimir Putinin hyökkäyssodan vuoksi koko maailma muuttui. Järjettömän sodan vuoksi Venäjä tuntuu määräämättömäksi ajaksi sulkeutuneen uuden rautaesiripun taakse.

Kirja on omistettu puolisololleni ja lapsilleni. On aina ollut suuri onni lähteä matkalle, mutta suurin onni on palata maailmalta kotiin.

TURKMENISTAN

Itsenäistynyt Neuvostoliitosta vuonna 1991.

Pääkaupunki: Aşgabat

Väkiluku: 6,342 miljoonaa (2021)

Valuutta: Turkmenistanin manat

Virallinen kieli: turkmeeni

AAVIKON DIKTAATTORIN MARMORISET UNELMAT

TURKMENISTAN 2014

Aşgabatissa ja Awazassa, Kaspianmeren autiossa Las Vegasissa, sähkövät marmori ja kulta, mutta Karakumin autiomaan syrjäisessä kylässä tarpeet tehdään huojuvassa hyyskässä.

Varhaisen aamun auringossa uutuuttaan hohtava luksusasuinalue saa sanattomaksi. Vitivalkoisia koristeellisia rakennuksia on loputtomasti toinen toisensa jälkeen leveiden bulevardien varsilla. Asuinrakennusten ohella mielikuvituksellisten marmorirakennusten joukossa on julkisia rakennuksia, kuten museoita, ministereitä ja virastoja, joista osaa kielletään ehdottomasti kuvaamasta. Myös katulamput ovat koristeellisia kuin veistokset.

Ylellisyydestä huolimatta tunnelma on outo. Viimeisen päälle laitetuilla ja hoidetuilla asuintalojen pihoidilla ja kaduilla ei ole ristinsielua, eikä pihoidille ole parkkeerattu yhtään autoa. Pohjois-Korean Pjongjania on joskus väitetty kulissikaupungiksi, mutta siellä kuitenkin näkee kaikkialla ihmisiä. Myös illalla valaistuista ikkunoista voi päätellä, että taloissa asutaan, vaikka joissakin uusissa ylellisissä asuinalueissa olisi tyhjiäkin asuntoja.

Mutta tämä on Aşgabat, Turkmenistanin pääkaupunki entisen

Neuvostoliiton etelärajalalla. Kaupunki lepää maanjäristysherkillä alueella kuivassa ja puuttomassa autiomaassa Kopetdag-vuoriston helmoissa. Heti vuorten takana on Iran, rajalle on linnuntietä vain hieman yli 20 kilometriä.

Istun oppaani Azisin ja autonkuljettajani Muhammedin kanssa valkoisessa maastoautossa matkalla Aşgabatın lentokentältä Grand Turkmen -hotelliin. Guinnessin World Records on noteerannut Aşgabatın kaupunkina, jossa on maailman suurin marmorirakennusten keskittymä. Irvileuat ovat myös kutsuneet uutta Aşgabatia Kuolleiden kaupungiksi. Ylelliset asuinalueet ovat viimeistä piirtoa myöten valmiita ottamaan asukkaat vastaan, mutta ne kumisevat tyhjyyttään.^{1,2}

Kun ihmettelen ääneen ihmisten puuttumista, saan Azisilta luultavasti ulkoa opetellun vastauksen: kaduilla ja pihoilla on tyhjää, koska asukkaat ovat töissä ja koulussa. Se on tietysti surkea valhe, koska mikään normaali asuinalue missään päin maailmaa ei tavallisena arki-aamuna ole täydellisen autio. Tällä kertaa olenkin taipuvainen uskomaan, että diktaattorin rakennuttamat työpötyhät marmorikorttelit todella ovat kulsisseja.

Azis tunnustaakin, ettei tiedä ketään, joka asuisi hänen eliititaloiksi kutsumissaan uusissa marmoripalatsseissa. Hän itsekin asuu tyttöystävänsä ja äitinsä kanssa vanhassa neuvostoaikaisessa kerrostalossa. Muhammed sen sijaan kertoo tietävänsä jonkun virkamiehen, joka olisi saanut asunnon marmoritalosta. Jos uusissa ja kalliissa taloissa joku asuu, Azisin ja Muhammedin mukaan kyse on korkeista hallituksen virkahenkilöistä. Heidän lojaaliutensa ostetaan täällä niin kuin kaikissa muissakin diktatuureissa järjestämällä heille parempia ja edullisempia asuntoja, autoja, kylpylälomia ja muita etuisuuksia.

ON MARRASKUU, ja olen tullut Aşgabatiin yölennolla Moskovasta. Matkustin yhtä soittoa Suomesta junalla Pietariin ja lensin

sieltä Moskovaan, missä jouduin odottamaan jatkolentoa tunti-kaudet. Siberian Airlinesin kone nousi ilmaan pimeältä ja hyiseltä Domodedovolta kohti Turkmenistania yöllä kello puoli kaksi ja laskeutui Aşgabatiin seitsemältä aamulla paikallista aikaa. Olin toivonut voivani torkahtaa yöllä lentokoneessa, mutta se ei onnistunut. Vieressäni istui iäkäs juutalaiseksi esittäytynyt mies, joka halusi jutella.

Mies oli miellyttävä, mutta hyvin, hyvin puhelias. En yksinkertaisesti kehdannut sanoa olevani väsynyt, vaan kuuntelin kohteliaasti hänen tarinoitaan. Onneksi ne olivat kiinnostavia, joskin välillä minun oli vaikea saada selvää miehen epäselvästä puhe-
tulvasta. Ymmärsin hänen kuitenkin käyneen syöpä- tai muussa hoidossa Moskovassa, missä hänen tyttärensä asuu. Venäjällä kuulemma saa parempaa hoitoa kuin Turkmenistanissa, mikä varmasti pitääkin paikkansa. Mies kertoo tyttären asuvan pysyvästi Venäjällä, eikä tytär jostain syystä enää saa viisumia vierailukseen Turkmenistanissa. »Lähes kaikki kynnelle kykenevät venäläiset ovat jo lähteneet Turkmenistanista, jäljellä on enää eläkeläisiä», mies kertoi.

Aşgabatın kentällä minun piti hakea ulkomaalaisilta turisteilta edellytetty viisumi matkatoimiston etukäteen lähettämää viisumipuoltoa vastaan. Terminaali vilisi ihmisiä tavaroineen, ja tungoksessa oli vaikea päästä eteenpäin tai tietää, mihin pitäisi mennä. Turkmeeninaisilla oli yllään värikkäitä ja runsaasti koristeltuja koynek-kaftaneja ja hiustensa ympärillä valtavat korkeat ja kirjavat huivirakennelmat, miehillä taas huomiota herättäviä lampaantaljasta tehtyjä kiharakarvaisia telpek-päähineitä. Länsimaalaisia turisteja ei ollut, vaan matkustajat olivat enimmäkseen etnisiä turkmeeneja ja huomattavasti harvemmin venäläisiä.

Vellovan ihmismassan seassa pääsin virkailijan luo, joka kuitenkin komensi minut hakemaan viisumini toisesta paikasta. Kun vihdoinkin pääsin survoutumaan viisumipisteelle, virkailija laskutti

minulta 95 dollaria etukäteen kerrotun 65 dollarin sijaan. Pro-
testini eivät auttaneet, ja jouduin latomaan tiskiinkin vaaditut rahat.
Länsimaisilla pankkikorteilla ei tee Turkmenistanissa mitään, ja
dollari on arvostetumpi valuutta kuin euro. Viisumin kanssa va-
tuloidessani kului niin paljon aikaa, että kentälle ehti laskeutua
yksi sisämaan lento, jolta rynnisti tuloaulaan taas uusi koneelli-
nen väkeä lukemattomine nyssäköineen ja kärryineen. Lopulta,
turvauttuani tungoksessa kylmäveriseen kiilaamiseen, pääsin
terminaalista ulos ja astuin aurinkoiseen ja kuulaaseen Aşgabatın
syysaamuun.

Lentokentän pysäköintipaikalla odotti opas Azis, hoikka ja
tumma alle kolmikymppinen yliopisto-opiskelija. Hän on hyvin
kohtelias ja ystävällinen, mutta olen aistinut pientä pidättyväi-
syyttä. Olen nopeasti päätellyt, että Azis pyrkii olemaan ystävälli-
nen ja palvelualtis, mutta ei kykene peittämään virkaintoisuuttaan
ja valmiuttaan selittää mikä hyvänsä ilmiselvä hölmöys parhain
päin diktatuurin näkökulmasta. Sillä tavalla turistien päällystak-
kien on pakko toimia kaikissa autoritäärisissä valtioissa.

Sataprocenttisen vilpittömältä sen sijaan on vaikuttanut auton-
kuljettajani Muhammed, yli nelikymppinen lyhyt ja hurmaavan
sydämellinen mies. Azisista ja Muhammedista tulee parhaat tut-
tavani Turkmenistanissa, sillä heidän kanssaan vietän seuraavat
kahdeksan päivää. Azis puhuu sekä venäjää että englantia, mutta
Muhammed osaa turkmeenin lisäksi vain vähän venäjää. Pystym-
me kuitenkin kommunikoidaan keskenämme, kun venäjän lisäk-
si käytämme elekieltä ja Azisia tulkkina.

MUHAMMEDIN VALKOISEN maastoauton kyytiin päästyäni olen
huokaissut helpotuksesta. Olen päässyt ilman ristikuulusteluja
yhteen maailman vähiten vierailuista maista. Turkmenistanin ti-
lastoihin ei ole luottamista, mutta joidenkin tietojen mukaan noin
kuuden miljoonan asukkaan maassa kävisi jonkin verran yli kym-

menen tuhatta ulkomaista matkailijaa vuosittain.³ Pohjois-Koreassakin käy matkailijoita, lähinnä kiinalaisia, moninkertainen määrä Turkmenistaniin verrattuna.⁴

Aivan kuin Pohjois-Koreaan, myös Turkmenistaniin on vaikea matkustaa varaamatta etukäteen majoitusta ja oppaita matkatoimiston kautta, eikä maahan voi mennä noin vain interrail-hengessä. Olen hankkinut viisumipuollon etukäteen matkatoimiston kautta, ja matkatoimisto on myös järjestänyt matkaohjelmaani haluamani kohteet – tosin minua kiinnostanut Pohjois-Turkmenistanissa Uzbekistanin rajan lähellä oleva Kaplankyrin kansallispuisto on jäänyt ohjelmasta pois, sillä turisteja on jostain syystä kielletty menemästä sinne.

Ulkomaisten journalistien on vielä turistejakin vaikeampi päästä Turkmenistaniin, ja heitä odottaisi tarkempi vartiointi kuin tavallista turistia. Sen vuoksi olen viisumihakemuksessani ilmoittanut olevani ammatiltani yrittäjä enkä journalisti. Roolini vaatii käyttäytymään täysin tapojeni vastaisesti: en esitä liikaa kysymyksiä, etenkin kriittisiä, etten alkaisi herättää epäilyksiä. Turkmenistan on maailman vihonviimeisiä maita sananvapaudella mitattuna, eikä riippumatonta mediaa ole. Presidentin hallinto nimittää päätoimittajat ja toimittajat, ja vähänkään kriittisiä – tai edes objektiivisia – uutisia välittävät toimittajat pidätetään ja teljetään vankilaan, heidän päälleen heitetään happoa tai he vain yksinkertaisesti katoavat, elleivät he sitten ole ehtineet paeta ulkomaille.⁵

GRAND TURKMEN -hotellin aulan seinällä roikkuu valtava taulu, joka esittää lipevän näköistä presidentti-diktaattoria Gurbanguly Berdimuhamedovia. Presidentin hymy paljastaa hyväkuntoiset hampaat, niin kuin hammaslääkärille sopii. Itsevaltias opiskeli hammaslääketiedettä ja menestyi opintojen ohessa painissa ja ammunnassa. Työuransa Berdimuhamedovin kerrotaan aloitta-

neen maaseutupoliklinikalla ja edenneen pääkaupungin johtavaksi lääkäriksi, missä hän tiettävästi pääsi hoitamaan edeltäjädiaktorinsa Saparmurat Nijazovinkin purukalustoa. Berdimuhamedov pätevoityi opinnoilla Moskovassa, opetti hammaslääketiedettä yliopistossa Turkmenistanissa, hyppäsi vuonna 1997 terveystoimintamanageriksi ja vuonna 2006 presidentiksi. Berdimuhamedov on vihjattu olevan Nijazovin avioton poika, mikä saattaisi olla kohtalokkaan uranousun taustalla.^{6,7}

Grand Turkmenin huoneet on sisustettu raskailla tummilla kalusteilla. Periaatteessa internet on olemassa, mutta yhteys on niin onnettoman hidas, että en onnistu edes lukemaan sähköpostejani. Facebookiin tai muihin länsimaisiin hapatuksiin täällä ei ilman vippaskonsteja pääsisi, vaikka yhteys olisikin.

Huvielämä niin hotellissa kuin sen ulkopuolella on iltainen olematonta. Yritän etsiä iltaelämää myös kuuluisan Gülistan- eli Venäläisen basaarin liepeiltä. Vuonna 1982 valmistunut Gülistan on yksi Turkmenistanin suurimmista ja vanhimmista katetuista toreista. En löydä selitystä sille, miksi sitä kutsutaan Venäläiseksi basaariksi. Ehkä syy on se, että basaarin suunnitteli venäläinen arkkitehti Vladimir Vysotin. Basaarirakennuksen tyylilaji oli neuvostoliittolainen modernismi, jota tietysti viljeltiin kaikkialla Neuvostoliitossa.⁸ Täysin alkuperäisessä kuosissaan basaaari ei enää ole, sillä 2000-luvun alussa sekin päällystettiin maan johtajien pakkomielteeksi muodostuneella valkoisella marmorilla.⁹ Turkmenistanilaiset ovat olleet ylpeitä basaaristaan, ja kerrotaan, että jo neuvostoajoista lähtien ulkomaisia valtuuskuntia on kiihdytetty katsomaan sitä. Esimerkiksi vuonna 2005 siellä vieraili venäläinen poliitikkodelegaatio, joka marssi basaariin duuman varapuhemiehen, Suomen syöjänä tunnetun poliitikon Vladimir Žirinovskin (1946–2022) johdolla.¹⁰

Yritän turhaan etsiä basaarista baaria tai kahvilaa, johon istahda tarkkailemaan paikallista elämää. Hotellin lähikadulla on suuri

British Pub -ravintola, mutta se on illalla kymmenen korvilla henkilökuntaa lukuun ottamatta tyhjä. Olen varma, että edes hotellin ravintolassa sentään on ihmisiä ja vähintään joku expatti, mutta olen väärässä. Joudun juomaan ylihinnoitellun olueni ihan yksin. Turkmenistanissa on ulkonaliikkumiskielto kello 23:n jälkeen, mikä saattaa olla syy iltojen hiljaisuuteen.

Vaikka Turkmenistan on diktatuuri ja turistien liikkuminen on rajoitettua, matkaohjelmaani mahtuu hetkiä, jolloin saan kulkea kaupungilla omin päin kenenkään estämättä tai lyöttäytymättä seuraani. Käytän kaikki tällaiset tilaisuudet täysimääräisesti hyväkseni nauttiakseni vapaudesta. Toki vapautta rajoittaa se, että joka kadunkulmassa seisoo poliisi seuraamassa kansalaisten tekemisiä. Jos poliisit ovatkin kiinnostuneita ulkomaisen turistin tekemisistä, he eivät kuitenkaan koskaan pysäytä minua eivätkä tunnu olevan minusta erityisen kiinnostuneita. Poliiseja on taajaan myös maanteiden varsilla, eikä ole tavatonta, että poliisi pysäyttää auton ilman mitään varsinaista syytä syynätäkseen matkustajien passit ja kysyäkseen matkan päämäärän ja tarkoituksen.

Azis kertoo, että vaativissa ammateissa kuten poliiseina työkentelevien palkka on 600–700 dollaria kuussa eli kaksinkertainen tavallisen työntekijän palkkaan verrattuna. Minua hymyilyttää hänen näkemyksensä poliisin ammatin vaativuudesta, vaikka toki yhdessä ja samassa kadunkulmassa tojottaminen ja kansakansalaisten vaaniminen pamppu kainalossa voikin olla henkisesti vaativaa.

HOTELLINI ON onneksi alueella, joka ei vielä ole muuttunut marmoripalatsien kortteleiksi. Puiden reunustamien epätasaisten mutta siistien katujen varsilla on kliinisten uudisrakennusten sijaan kuluneisuudestaan huolimatta hyvin sympaattisia neuvosto-aikaisia rakennuksia. Melko lähellä hotellia on toinen Aşgabatın suurista basaareista, Teke.

En ole vielä tottunut paikallisten upeisiin asuihin ja naisten suuriin ja kirjaviin päähineisiin, ja huomaan epäkohteliaasti jääväni tuijottamaan vastaantulijoita. Teke-basaarissa haahuilen ympäriinsä ja haistelen kiinalaisista hikipajoista muistuttavien muovilelujen ja pilaantumaisillaan olevan kalan löyhkää ja voimakkaiden mausteiden tuoksua. Otan valokuvia sikäli kuin ihmiset eivät ilmaise vastustavansa kuvaamista. Basaarin ulkopuolella penkillä istuu kolme ystävällistä partasuista herrasmiestä korkeissa karvahatuissaan ja pitkissä turkispäällystakeissaan. He antavat mielellään kuvata itseään, ja vastineeksi he hyväntahtoisesti kuulustelevat, mistä tulen ja mitä teen Turkmenistanissa.

Jatkan matkaani viihtyisää katua pitkin ja pysähdyn kuvaamaan vanhaa koristeellista kaksikerroksista kerrostaloa. En huomaa, että toisen kerroksen ikkunassa iäkäs rouva katselee toudhujani. Sitten hän avaa ikkunan ja alkaa kertoa minulle venäjäksi talon historiaa: se on rakennettu 60 vuotta sitten, ja Magdalenaksi esittäytyvä rouva itse on asunut siinä 55 vuotta. »Nyt tämä talo aiotaan purkaa», hän kertoo ikkunasta. Magdalena kutsuu minut kylään, ja menen kadulta sisäpihalle, joka näyttää lähinnä joutomaalta satunnaisine vielä pystyssä törröttävine pensaineen ja puineen. Kiipeän toiseen kerrokseen Magdalenan kotiin, missä paikalla on myös hänen vakavilmeinen poikansa Vjatšeslav sekä tämän suurisilmäinen, lököverkkareissa kulkeva yksivuotias Maksim-poika. Miniä on parhaillaan töissä.

Asunto on suuri, neljä huonetta ja niiden lisäksi vielä valtava lasitettu ja kodikkaasti sisustettu veranta, jonka ikkunasta Magdalena on minulle huudellut. Kodin lattiat ovat joka neliösentittään täynnä kirjavia turkmenistanilaisia mattoja, tapeteissa on suuria kukkakuvioita, oviaukoissa on värikkäitä verhoja ja sohvilla röykkiöittäin pehmoleluja. Verannan seinillä on kymmeniä tauluja, siellä täällä on viherkasveja ja lattialla lämmitin, jonka ansiosta siellä voi viettää aikaa lähes ympäri vuoden. En kieltäydy Mag-

dalenan kahvista ja kekseistä. Käy ilmi, etten ole ainoa Magdalenan luona vierailut ulkomaalainen. Hän esittelee minulle Italias-ta vuonna 1995 saamansa postikortin, jonka oli lähettänyt hänen luonaan vierailut italialainen turistipariskunta. Vjatšeslav ottaa Magdalenasta ja minusta kuvan, jonka hän saman tien tulostaa printterillään minulle muistoksi.

Magdalena kertoo syntyneensä neuvosto-Ukrainassa, muut-taneensa edesmenneen miehensä kanssa Aşgabatiin nuorena terveydenhoitajana ja työskennelleensä eläkkeelle jäämiseensä saakka poliklinikalla. Magdalena kertoo näennäisen toteavasti mutta vieläkin silmin nähden järkyttyneenä, ettei voinut matkus-taa isänsä ja veljensä hautajaisiin Ukrainaan, koska ei saanut vii-sumia. »Jos olisin mennyt sinne, en olisi päässyt takaisin», hän sanoo.

Turkmenistan irtisanoutui nopeasti ja suorastaan epä-inhimillisesti vuonna 2003 Venäjän ja Turkmenistanin kaksoiskansalaisuussopimuksesta sen jälkeen, kun kaksois-kansalaisuuden omaavan henkilön kerrottiin suunnitelleen Berdimuhamedovin murhaamista vuoden 2002 lopulla. Venäjän presidentin Vladimir Putinin arvellaan hyväksyneen sopimuksen irtisanomisen sen vuoksi, että Berdimuhamedov antoi Venäjäl-le korvaukseksi pitkäaikaisia kaasunostosopimuksia. Kaksois-kansalaisille annettiin kaksi kuukautta aikaa tehdä valinta: lähteä lopullisesti Venäjälle tai jäädä Turkmenistaniin. Venäjälle lähte-neet joutuivat kiireellä luopumaan omaisuudestaan ja Turkmenis-taniin jäävistä ystäväistä ja omaisistaan, mutta jäljelle jääneilläkään ei ole helppoa. Magdalenan ja muiden kahden passin omaavien turkmenistanilaisten on ollut vaikeaa tai mahdotonta saada va-paan liikkuvuuden mahdollistavaa ulkomaanpassia, jolla olisi mahdollista lähteä ja palata takaisin Turkmenistaniin. He ovat ju-missa, ja heidän on monessa tapauksessa mahdotonta tavata ulko-mailla asuvia sukulaisiaan ja tuttaviaan.^{11, 12}

Tämä on yksi tavoista, joilla Turkmenistan on Neuvostoliiton kaaduttua kiristänyt otettaan aiemmista siirtomaaisännistään, etnisistä venäläisistä, ja alkanut korostaa omaa kieltään ja kulttuuriaan. Se on johtanut häirintään ja suoranaiseen vainoon venäjää puhuvia kohtaan.¹³ Neuvostoliiton lingua francan, venäjän, opettaminen kouluissa on lähes kokonaan loppunut, eivätkä lapset ja nuoret enää puhu venäjää. Muut kuin turkmeeninimen omaavat potkittiin pois valtion työpaikoista, eikä heitä päästetty yliopistoihin opiskelemaan. Muutoinkin venäjää puhuvien on ollut vaikeaa saada työtä, mikä on ollut yksi syy venäjänkielisten massamuuttoon pois Turkmenistanista. Neuvostoliiton aikaan asukkaista noin 17 prosenttia oli etnisiä venäläisiä, nyt tiettävästi enää vain parisen prosenttia eli noin sata tuhatta. Venäläisten suhteellinen osuus laskee edelleen. Neuvostoliiton loppuvaiheissa Turkmenistanissa oli vain neljä miljoonaa asukasta, mistä väestömäärä on kasvanut yli kuuteen miljoonaan. Suurin osa väestönlisäyksestä on tapahtunut etnisten turkmenistanilaisten ansiosta.^{14, 15}

Etnisen häirinnän lisäksi Magdalena joutuu diktaattorin rakennusmanian uhriksi. »Viereinen talo purettiin jo, ja minun puutarhani tuhottiin», näyttää Magdalena sisäpihan ikkunasta. Puretun talon paikalla on enää sekalaista maa-ainesta, ja ilmeisesti Magdalenan ennen kukoistaneen puutarhan paikalla on hiekkaa ja epämääräistä pusikkoa. Hänen kotitaloaan ei enää remontoida, eikä kukaan korjaa verannan sateella vuotavaa nurkkaa. »Meidän pitäisi muuttaa uuteen yhdeksänkerroksiseen taloon, mutta emme koskaan tule saamaan näin isoa ja tilavaa asuntoa. Kaiken lisäksi uudet talot on tehty betonista eikä tiilestä», sanoo Magdalena.

Diktaattoripresidentti Gurbanguly Berdimuhamedov on edeltäjänsä Saparmurat Nijazovin tavoin jäämässä historiaan vanhan Aşgabatın tuhoajana. Autiomaassa olevasta pääkaupungista yritetään tehdä moderni marmorirakennusten täyttämä kaupunki. Uu-

sien ylellisten mutta autioiden kaupunginosien katujen varret ja pihat ovat täynnä vasta kylvettyä nurmikkoa, kukkia, nuoria sypressettä ja muita havupuita sekä niille jatkuvasti vettä suihkuttavia kastelujärjestelmiä. Ekologisesta näkökulmasta veden haaskaaminen istutuksiin on järjetöntä, sillä näillä leveyksillä Amudarja-joki on ainoa vesilähde ja vesi äärimmäisen niukka resurssi.

Berdimuhamedovin tuhovimman kohteena olevat talot ovat kuitenkin melko uusia, sillä Aşgabat jouduttiin rakentamaan täysin uudestaan vuoden 1948 tuhoisan maanjäristyksen jälkeen. Järistys tapahtui marraskuisena yönä, ja aamun valkeneminen paljasti, että Aşgabatista oli pystyssä lähinnä vain talojen tulisi-
jojen muureja. Kuolleita kerrottiin olevan 25 000–28 000, mutta todellinen luku on mahdollisesti kolmin- tai nelinkertainen. Ennen maanjäristystä Aşgabatissa oli ollut historian peruina erikseen turkmenistanilaisten, venäläisten, armenialaisten, persialaisten ja muiden väestönsien omia kaupunginosia. Uusi neuvosto-Aşgabat rakennettiin neuvostoihmisille, jotka etnisesti taustastaan riippumatta asuivat samanlaisissa taloissa. 1950-luvulla Aşgabatinkin alkoi ilmestyä lähiöitä täynnä niin sanottuja hruštšovkia, neuvostojohtaja Nikita Hruštšovilta nimensä saaneita edullisia ja yksinkertaisia tyypikerrostaloja, joilla ratkottiin asuntopulaa ympäri laajaa Neuvostoliittoa.¹⁶ 1970- ja 1980-luvun postikorteissa maanjäristyksen jälkeen uudelleen rakennettu Aşgabat, Turkmenistanin sosialistisen neuvostotasavallan pääkaupunki, on jo vehreä ja täynnä lehtevien puiden reunustamia katuja.

Kun Turkmenistan itsenäistyi 1991 ja luisui neuvostodiktatuurista uuteen diktatuuriin presidentti Nijazovin johdolla, Aşgabatissa alkoi taas jälleenrakennus. Orpokodissa kasvanut innokas kommunistipuolueen jäsen Nijazov oli virassa kuolemaansa, vuoteen 2006 asti.¹⁷ Sinä aikana hänestä kuoriutui diktaattori, jonka arvioidaan varastaneen turkmenistanilaisilta miljardeja eu-

roja ja siirtäneen ne pankkitililleen Saksaan.¹⁸ Itsevaltiass halusi rikastumisen ohella jättää jälkensä pääkaupunkiin, joten Nijazov puratti satoja rakennuksia ja kaadatti suuren osan katuja reunustaneista puista. Myös Aşgabatın vesihuoltoon kuuluneet kanavat ja vesialtaat hävitettiin. Tilalle rakennettiin uusia pompöösejä rakennuksia ja valtavasti vettä kuluttavia suihkulähteitä sekä istutettiin havukasveja, jotka eivät anna samanlaista suojaa ja varjoa kuumuudelta ja kestävät lehtipuita heikommin paikallisia ankaria sääolosuhteita. Uudet kastelujärjestelmät myös vievät enemmän vettä kuin aiemmat.¹⁹

Vuonna 2006 diktaattori vaihtui toiseen, mutta sadetimet ja maan pinnalla luikertelevat kastelujärjestelmät syytävät edelleen Amudarja-joen kallisarvoista vettä uusien ja tyhjiin asuinalueiden pihoille ja puistoihin, ja koristeelliset valaisimet valaisevat autiutta uusien tyhjiin marmoripalatsien ympärillä. Samaan aikaan toisaalla Aşgabatissa asukkaat joutuvat heikon infran vuoksi kärsimään jopa päiväkausia kestävästä vesi- ja sähkökatkoista – puhumattakaan maaseudusta, missä ihmiset elävät laajalti kokonaan vailla viemärointiä.^{20, 21}

Magdalena on liittymässä suureen joukkoon pakkomuutettuja aşgabatilaisia, jotka joutuvat jättämään kotinsa itsevaltiaan impulsiivisten ja megalomaanisten rakennushankkeiden tieltä.

Kun Berdimuhamedov sai idean rakentaa Aşgabatiin uuden sekä maasta että ilmasta lintua muistuttavan lentoaseman – jonka kapasiteetista vain noin kymmenen prosenttia on käytössä, koska maassa ei vieraile juuri ketään – kentän kiitotien läheisyydessä ollut ja Berdimuhamedovin mielestä liian vaatimaton omakotialue jyrättiin maan tasalle. Presidentin mielestä ei ollut suotavaa, että kentälle laskeutuvat matkustajat olisivat nähneet koneen ikkunas-ta rahvaan asuinalueetta. Parempi vaihtoehto on tasaiseksi lanattu hiekkakenttä, joka ehkä joskus täyttyy valkoisista marmoritalois-

ta.²² Kymmenien tuhansien ašgabatilaisten kohtalona on ollut katsoa voimattomana vierestä, kun puskutraktorit jyräävät heidän kotinsa nurin milloin minkäkin rakennushankkeen tieltä. Aina valtio ei edes ole osoittanut uutta asuntoa tilalle, vaan asukkaiden on täytynyt omin voimin löytää joku katto päänsä päälle. Ja jos uutta asuntoa tarjotaan, se voi esimerkiksi sijaita vasta rakenteilla olevassa keskeneräisessä talossa. Vuonna 2015 myös Amnesty International raportoi ihmisten kotien tuhoamisesta Ašgabatissa. Ihmisoikeusjärjestön mukaan valtio rikkoi monin tavoin asukkaiden ihmisoikeuksia kuten oikeutta asuntoon.^{23, 24}

Magdalenan perhe joutuu muuttamaan Ašgabatın keskustan liepeille, jossa on uusia tavallisille kansalaisille rakennettuja jättikerrostaloja. Ne eivät ole marmorista, eikä niiden arkkitehtuuri hivele silmää, mutta Magdalenan perheelle on kuitenkin ainakin luvattu jonkinlainen asunto.

Ongelmistaan huolimatta vajaan 800 000 asukkaan kasvava Ašgabat on turkmenistanilaisille sama kuin Pjongjang pohjoiskorealaisille: maan ainoa suurkaupunki, eliitin asuinpaikka ja metropoli, jossa ovat maan parhaat työ- ja opiskelumahdollisuudet. Samalla Ašgabat on suljettu vain harvojen ja valittujen kaupunki. »Tänne voivat muuttaa vain luvan saaneet. Tulijoita olisi paljon, ja määrää pitää rajoittaa. Jo nyt ihmisten on vaikea löytää työtä», sanoo Magdalena.

Jos joskus palaan Ašgabatiin, Magdalenan kotitaloa ei luultavasti enää ole. Ehkä sen paikalla on tyhjä ja ylellinen marmoritalo, jonka pihan viivasuoria sypressirivistöjä valtion asentamat kastelulaitteet kastelevat.

PONTEVA JA PUOLIRAVIA eteenpäin kiitävä arkeologi Bitar viuhtoo eteenpäin muinaisen Nisan kaupungin muurin jäänteiden juurella. Hänen kiiltävät teräväkärkiset kenkensä vilkkuvat auringsossa, ja tyylikkään berberin liepeet lepattavat.